

KAYSERİ ULU CAMİ AHŞAP MİNBERİ

MEHMET ÇAYIRDAĞ

Danışmendlilerden Melik Mehmed Gazi'nin (1134 - 1143) inşa ve yeğeni, Yağıbasan oğlu Muzaffereddin Mahmud'un 602 H. (1205/1206) yılında tamir ettirdiği ¹ Kayseri'deki Ulu Camiin ahşap minberi şimdiye kadar etraflı şekilde ele alınmamıştır. Halil Edhem, bu minberi 1904 yılında gördüğünü, gayet sanatlı olan eserin çirkin bir şekilde boyandığını ve tahrip edilerek yan taraflarındaki Aye- te'l-kürsiye ait kitabe kısmının yerinden sökülüp dıvara asıldığını yazmakta ve resmini vermektedir ². Aynı durumu Albert Gabriel ve M. Zeki Oral da teyit etmektedirler ³. Minber 1955 yılında Ulu Camiin son restorasyonu sırasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore ettirilmiş ve cami içerisindeki yerinde faal hale getirilmiştir.

Kısımları ve Ölçüleri : Klasik tipte olan minberin çift kanatlı kapısı 10 adet basamağı, korkuluk, yan aynalıklar ve şerefesi mevcuttur. Korkuluk ve yan aynalıklarda son restorasyonla yenilenmiş ve tamamlanmış kısımlar vardır. Bu gün de çok fena şekilde boyalı durumdadır. Ölçüleri : Uzunluk 342 cm. yükseklik (şerefe korkuluğu üzerine kadar) 356 cm. en 84 cm. kapı yüksekliği (tezyinatlı kapı eşiği dahil) 220 cm. kapı kanatları eni 29-30 cm. basamak yüksekliği (ortalama) 27 cm.

¹ Halil Edhem, Kayseriye Şehri, ist. 1334, s. 11-30; Albert Gabriel, Monuments Turcs D'Anatolie Kayseri-Niğde, Paris 1931, s. 32-35; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s. 173.

² Halil Edhem, a.e., s. 17, Levha 4.

³ Albert Gabriel, a.e., s. 34; M. Zeki Oral, Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler ve Kitabeleri, Vakıflar Dergisi, sayı fi, s. 57.

Tekniği : Minber Anadolu Selçukluları devrinde yaygın taklit künde-kari tekniği ile çakma ve röliefli olarak yapılmıştır. Aynı teknik Kayseri Huand Hatun, Ankara Kızılbaş, Divriği Ulu, Ankara Aslanhane Çorum Ulu, Malatya Ulu Cami minberlerinde görülmektedir ⁴. Yan aynalıklarda üzeri tezyinatlı poligona parçalar, geometrik örgü halinde aradan geçirilen kirişlerle tutturulmuştur. Aradan geçen bu çatalar minberin iskeletine çivi ile çakılmıştır. Minberde derin oyma tekniği uygulanmış, sadece kapı kanatları daha az derin işlenmiştir. Yazılar ve tezyinat yuvarlak satırlıdır (Resim 5). Korkuluklar tamamen oyma kafes halindedir.

Tezyinat : Minberin mihrab ve batı taraflarında tezyinat bakımından farklılık yoktur ve simetrik olarak yapılmıştır (Resim 1, 2).

Kapı mutat tipte olup iki kanadadır. Her iki kanatta da süslemeler eşittir ve sathidir. Ortada altı köşeli yıldız ve altıgenlerin devamından meydana gelen hendesi örgü arası rumilerle bezenmiş birer göbek, bu göbeğin altında saplan ile birbirine bağlı kıvrımda palmetler ile doldurulmuş birer baklava ve üstte aynı şekilde armudi madalyon bulunmaktadır. Bu kompozisyonun alt ve üstünde yatay olarak geniş firiz halinde üçlü sade palmet sıralanmıştır. Kanatların etrafını, yan sövelere ve üstteki kapı kemerine uygun olarak dolaşan, saplan ile kıvrımları yaparak birbirine bağlı sağlı, sollu iki tü-

⁴ Gönül Öney, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri, Sanat Tarihi Yıllığı III, 1969-1970, s. 137-138.

veyçli çiçeklerden ibaret bir su çevirmektedir (Şekil 1). İki kanadı ortada birleş-tiren pervazın alt, üst ve ortasında dört- genler halinde ayrılan panolara küçük palmetler yerleştirilmiştir. Dar kapı ayna- lığı rumilerle doludur. Yan sövelerin dış yüzlerinde Şekil 2'de görülen dairevi kıv- rımdallardan ibaret rumi su inmektedir Kapı girişindeki tezyinatlı basamak yüzü, sekizgenler arasında palmet ve sekiz tü- veyçli rozet çiçekleri ile süslenmiştir.

Merdiven ve şerefe korkulukları kü- çük, altı köşeli dört sıra yıldızlar halinde oyulmuş kafesten ibarettir (Resim 1, 2, 3,). Bu yıldızlar arasında köşeleriyle üçer, üçer birleşen baklavalar kalmıştır. Benzer kafes işçiliğini Kayseri Lalapaşa Camii minberi koruluklarında da görmek müm- kündür. Yalnız Lalapaşa Camii minberi kafesleri sekiz köşeli yıldızların girift henesi örgüsünden meydana gelmiş olup burada da yıldız içleri oyulmuştur. Yine geometrik örgü arasında yıldızların oyu- larak çıkarılmış haldeki başka bir kafes işçiliği Aksaray Ulu Cami minberinde vardır. Merdiven korkuluklarının üst per- vazlarının dış yüzleri kitabe sahası olarak tahsis edilmiştir. Kapı ile birleşen kısa kenarlarda Şekil 3'te görülen rumi-henesi firiz bulunmaktadır. Şerefe ile birleşen karşı kenarda ise baklavalar meydana getiren meğilli çizgiler içinde nebati motifler işlenmiştir. Korkuluk ve yan aynalık üstündeki kitabe arasında uzanan ince bordürde, birbiri ile ters istikamette ha- reket eden iki kıvrımda} ve bu harekete uyan, sapları geniş, iki tüveyçli çiçekten ibaret bir su bulunmaktadır (Şekil 4).

Şerefe korkuluğunu, bu korkulukla merdiven korkuluğundan ayıran ve yan aynalıklarla şerefe altı panosu arasından geçen dikey iki kuşaktan başka kenar per- vazları çevreler. Kısa dikey pervazlarla yan aynalığın dikey kuşak uzantıları ve minberin dıvara yakın kirişleri arasında boşluk bırakılarak buraya iki ucu ve ortası boğumlu kısa silindirik çubuklar yerleş- tirilmiştir (Resim 1, 2). Şerefe korkuluğu- nun dikey pervazlarında, merdiven korku- luğu alt kenarında bulunan Şekil 4'teki

motif işlenmiştir. Korkuluğun taban kenarı üzerinde ise Erzurum Çifteminare Med- resesi esas eyvan kemerindeki palmet- lotüs firizini hatırlatan ⁵, Kayseri Huand Külliyesine dahil türbenin bir pencere kemerinde çok benzeri bulunan ⁶ palmet- lotüs firizi vardır (Şekil 5). Burada, taş tezyinatla olan fark, minberde yan yana iki çiçek sapları ile birbirine bağlandığı halde taş tezyinatta lotüs ve palmetler ayrı, ayrı sapları ile birleşerek devam et- mekte ve palmetlerdeki yaprak adedi artmaktadır. Şerefe korkuluğunun üst ke- narını, Şekil 6'da görülen rumi firiz dol- durmaktadır.

Çakma kündekari tekniğinin uygu- landığı yan aynalıklar minberin restoras- yonda en fazla tamir görmüş kısımlarıdır. Kirişler tamamen yenilenmiş olup tez- yinatlı ara parçaları orijinaldir. Kirişler ve şekillerine uygun rumi dekorlu poligona} parçalar, sekizgenler ve bunlar arasında dört köşeli yıldızlar meydana getirerek şekilde tertiplenmiştir (Resim 1, 2, 3,). Geniş deltoitler halindeki röliefli iri par- çaların dördü sekizgeni (Resim 4), küçük deltoitlerden dördü de dört köşeli yıldız meydana getirmekte ve bu iki şeklin orta- sından haçvari ara kirişleri geçmektedir. Minber aynalıklarının bu kompozisyonu tamamen Malatya Ulu Cami minberine uymaktadır ⁷. Yalnız Malatya Minberi mail kesim tekniği ile bu minberden ayrı- lır ⁸. Dört köşeli yıldızlardaki tertibi ve biraz ilaveler yapılmış sekizgenleri Kayseri Lalapaşa Camii ve Taşkınpaşa Camii min- berleri yan aynalıklarında da görmek- mekteyiz.

Üçgen şeklindeki yan aynalıkların korkuluk altındaki eğik kenarlarını, sü- pürgelik hizasındaki yatay kenarlarını ge-

⁵ Semra Öge!, Anadilü Selçuklularında Taş Tez- yinatı, Ankara 1966, s. 49, Şek. 29.

⁶ Mahmut Akok, Kayseri'de Haand Mimari Kül- liyesinin Rölövesi, Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı XVJ- 1-1 1967, s. 9, Planş 30.

⁷ Zeki Oral, a.m., s. 49, Resim: 18.

⁸ Semra Öge!, Anadolu Ağaç Oymacılığında Mail Kesim, Sanat Tarihi Yıllığı, 1964-1965, s. 110. Resim 1.

niş kitabe kuşakları kuşatmaktadır (Resim 1, 2). Minberin süpürgelik nişleri yoktur. Şerefeden zemine kadar inen pano ile aynalıklar arasında dikey vaziyette yan yana dar pervaz bulunmaktadır. Bu pervazların mihrap tarafında olanlarından aynalık yanındaki, kitabe yeri olarak kullanılmış (Resim 2), burada kitabenin başladığı korkuluk alt hizasından yukarıda kalan kısma, merdiven korkuluğu ile kapı arasındaki kısa pervazlarda görülen firiz işlenmiştir (Şekil 3). Şerefeye yakın pervazla batı taraftaki iki pervaz üzerinde ise, kapı sövelerinin dış yüzlerindeki su (Şekil 2) bulunmaktadır.

Şerefe altındaki dikdörtgen panoya gelince; yine çakma künde-kâri ile inşa edilen bu sahada ara çitaları, Çorum Ulu Cami minberi korkuluklarında görülen⁹ 12 kenarlı, iç içe geçmiş şekilleri meydana getirmekte bunlar arasında, ortada kenarları içbükey altıgenler, aralarında poligonal şekiller oluşturmaktadır. Bu şekillerin üzeri de yan aynalıklarda olduğu gibi uygun rumîlerle kaplanmıştır (Resim 6). Çorum Minberi korkuluklarında, burada görülen onikigenler ortasındaki altıgenler oyularak çıkarılmıştır. Batı taraftaki panonun divara yakın kirişi üzerinde Şekil 7'de görülen, sapları ile kıvrımlar yaparak sağlı sollu birbirine bağlanan palmetlerden ibaret su bulunmakta, bunun simetriği olan mihrap tarafındaki kirişin üzeri boş bırakılmıştır. Panoların zeminle birleşen alt kenarlarını, birbirine ters zikzaklar arası nebati motiflerle süslü bir firiz bulunan kısa pervazlar kapatmaktadır. Oyması derin olmayan bu firiz Divriği Ulu Cami süpürgelik bordürünü andırmaktadır. Şerefenin dört ayak üzerindeki köşkü ve külâhı tezyinatsız ve sonradan ilave edilmiş gibidir.

Kitabeler : Kitabeler kalın yuvarlak, satırlı, derin oyulmuş ve çiçekli kûfi ile yazılmış olup yazı araları dairesel kıvrımlar yapan rumîlerle doldurulmuştur (Resim 5). yazıların tamamı dinî mahiyettedir.

⁹ Haluk Karamağralı, Çorum Ulu Camiindeki Minber. Sanat Tarihi Yıllığı, 1964-1965, s. 123, Res. 9.

ve çoğu Kur'an'dan alınmıştır. Bunlar bu devir minberlerine yazılması adet haline gelen ayetlerdir. Bani, imza ve tarih kitabeleri bulunmamaktadır. Ayetlerin eksik ve mükerrer yazılmış olduklarına bakılırsa hattatın veya neccarın arapça bilmediği belli olmaktadır

1 — Minberin batı tarafında, korkulukla yan aynalık arasında, 0,22X3 m. ebadında, Kur'an II-255'in baş kısmı (Ayetel-kürsü'den):

الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له

2 — Mihrap tarafı, korkulukla yan aynalık arası 0.26 × 3 m. ebadında, aynı ayetin devamı :

ما في السموات وما في الارض من ذا الذي يشفع

3 — Mihrap tarafında, yan aynalıkla şerefe altı panosu arasındaki birinci pervaz üzerinde, 0,08 × 2.61 m. ebadında düşey olarak yine aynı ayetin devamı :

عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم و(eksik) يحيطون بشئ من عند الابدانه يعا (böyle)

4 — Mihrap tarafında süpürgelik hizasındaki kuşakta 0.18 × 2.25 m. ebadında aynı ayetten tekrar :

ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشئ من علم

5 — Aynı tarafta, korkuluk üst pervazında 0.07 × 3.11 m. ebadında Kur'an XVII-111'den ilk kısım ve besmele :

بسم الله الرحمن الرحيم وقد الحمد لله الذي لم يخذ ولدأ ولم يكن له شريك في الملك (eksik) ولي من الذل وكبره تكبرا الله اكبر لله اعه (böyle)

6 — Aynı tarafta şerefe korkuluğu altında yatay olarak, 0.16 × 0.54 m. ebadında, Kur'an XLVIII-28'den bir kısım :

وكفى بالله شهيداً رسول الله

7- Batı tarafta merdiven korkuluğunun üst pervazında, 0.07 x 3.10 m. ebadında, Kur'an IX-19'in baş kısmı :

.ılı½ 0-4T 0-4 .ılı\ L-. J L..il
 İJ ö_.fjl JTJ ö_.l.,a.ll İ lilJ _;>-'Λ İ _IJ
 ..r::+ll 0-4 I_, 01 !.WJ 1 .ılı\ 'il

8- Aynı tarafta süpürgelik hizasında 0.18 x 2.28 m. ebadında salavat-ı şerife :

J\ J - J.., (+)\

9- Şerife korkuluğu altında, 0.16 x 0.55 m. ebadında Hz. Muhammedin ve Dört Halifanın isimleri :

0 JrJY.i

Tarih ve Sonuç : Görüldüğü üzere minberde devrini, hanisini ve ustasını gösteren herhangi bir ibare mevcut değildir. Kayseri'de diğer iki Selçuklu Camiinde (Huand ve Lala) bulunan minberlerde de tarih, bani ve imza kitabelerinin bulunmayışı¹⁰ şehirde bu usulün bir adet halinde olduğunu göstermektedir. Ulu Camiin Ankara Etnoğrafya Müzesin'de bulunan ortası sekiz köşeli yıldızların geometrik örgüsü ve bu örgü arası nebati motiflerle bezeli, kenar bordürlerinde rumi firizler dolaşan ahşap kapısının üzerindeki :

J..j\ JAJQ..o İ ':JN ı.)':il ':il
 O_J .ılı\ ibl 0:..ll J

kitabesinde ismi geçen Muzaffereddin, Camii 602 H. de tamir ettiren Mahmud bn Yağıbasan'ın lakabıdır¹¹. Kitabe üzerinde, simetrikolarak sağa ve sola açılmış iri birer palmet dalı vardır. Bu palmetlerin arası, ikinci kat olarak, kapının diğer kısımlarında görülen kıvrımda! rumilerle

bezenmiştir. Minber gibi kapının da imza ve tarih kitabesi yoktur. ve tezyinat itibarı

¹⁰ M. Zeki Oral, a.m., s. 41, 55.

¹¹ Halil Edhem, a.e., s. 18 Kitabede devrin usulüne uygun olarak ümera için kullanılan terkihi yazılmıştır ki Muzaffereddin Mahmud'un I. Keyhüsrev devri ümerasından olduğu ve bu hükümdarın ikinci defa tahta çıkışında büyük rol oynadığı bilinmektedir, a.e., s. 28-30; Osman Turan. a.e., s. 272.

ile, minberle aynı ustanın eseri olduğunu gösterecek yakın benzerlikler bulmak mümkün değildir.

Zeki Oral, Ulu Camii minberindeki ayetlerin Kayseri Lalapaşa Camii minberindeki yazılarla aynı olduğunu ileri sürerek iki minberin muasır olduğunu ifade etmektedir¹². Gerçekten yazılar, minberlerin mihrap tarafındaki şerife koruluk altı hariç metin ve yer itibarı ile aynıdır. Değişik olan, Lalapaşa Minberindeki Kelima-i tevhid'in yerine Ulu Cami minberinde Kur'an XLVIII-28'den bir kısmın yazılmış olmasıdır. Daha ileri işçilikle ve hakiki künde kari ile yapılmış olan Lalapaşa minberi tezyinat bakımından farklıdır. Yalnız yan aynalık tertibinde dört köşeli yıldızlar ve sekizgenler arasından haç şeklinde geçen kirişlerde büyük benzerlik bulunmaktadır. Merdiven korkulukları da değişik tezyini örgüde olmasına rağmen oyma kafes işçiliği ile yakınlık göstermektedir.

Mail kesim tekniği hariç aynalıkların kirişler ve röliefli parçalar kompozisyonunda Kayseri Ulu Cami Minberi ile yakın benzerlik bulunan Malatya Ulu Cami Minberinin bani kitabesinden 12. asır sonlarına doğru yapıldığı anlaşılmaktadır¹³. Buna göre Kayseri Ulu Cami

Minberinin de bundan bir müddet sonra, Muzaffereddin Mahmut darafından camiin tamiri ile birlikte, yani 13. asır baş-

larında yaptırıldığı, Lalapaşa minberinin bunu takip ettiği söylenebilir¹⁴.

Ulu camiin kuzey kapısı üzerinde Muzaffereddin Mahmud'un 602 H. tarihli tamir kitabesinden başka, 1135 (17-22/1723) tarihinde, Matbah Emini Halil Efendi'nin, zelzeleden harap olan camii

¹² M. Zeki Oral, a.m., s. 57.

¹³ M. Zeki Oral, a.m., s. 50-51.

¹⁴ Cami ve minberde inşa kitabeleri bulunmasına rağmen Camiin Lala Muslihiddin olan ismi, il. Keyhüsrev'in küçük oğlu il. Keykubad'ın lalası ve bu şehzadenin ölümü ile ilgisi olduğu hakkında tarih kitaplarında kayıt bulunan Lala Bedreddin Muslih'i düşündürmektedir ki bu husus minberin ve camiin devrine de uymaktadır.

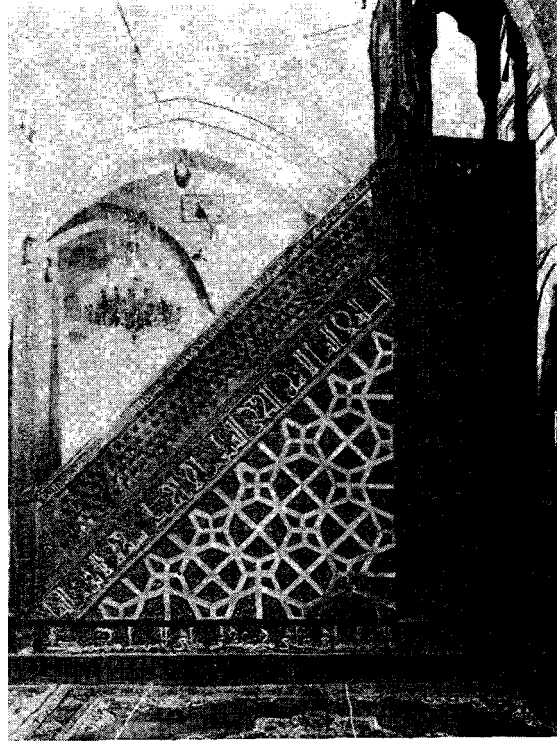
tamir ettirdiğine dair iki kitabe daha bulunmaktadırlar¹⁵. Cami bu günkü dış görünüşünü bu tamir sırasında almış olmalıdır.

¹⁶ İki kitabe metni şöyledir :

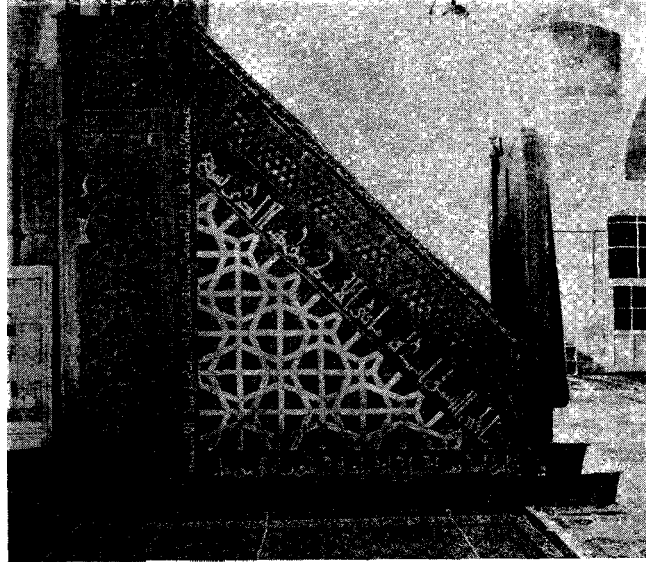
- 1 - İdib bu camii tamir ol hayrın ser-efrazı
Halil Efendi ol Matbah Emîni cud-i dem-sazı
Niyazi hatif-i gaybi didi ba-elf tarihi
Ola makbul dergah-ı ilahî say-ı mümtazî
sene 1135
- 2- Emin-i sur-ı sultani Matbah Emîni kim
Vüçh-ı hayra bezl-i mal idi alemde mutadî
Halil-i cümle alem o zat-ı pak-ı müstesna
Sezadır gülşen-i hayrın denilse serv-i azadî
Harap iken tezelzelden bu mabedgah arş-ı esa

Beyn tamiriyle kıldı mücedded köhne bünyadı
Yıkıldımışdı cidar-ı sakfı bala tak-ı zibası
Yine resm-i kadim üzre geldi zuhure inşadı
Bi-nur-ı Kabe-i ülya bi-izz-i Mescid-i Aksa
Ana göstermiye mevla azab-ı yövm-i miadı
Yazılsın böyle bir tarih-i nev ta beyt-i mamure
Ulu Cami Halil'in Kabe esa oldu bünyadı
1335

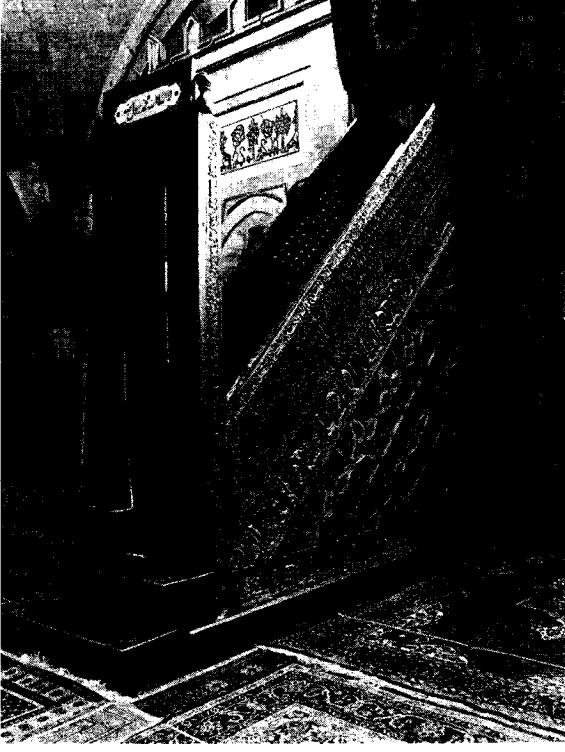
Ayrıca Camiin doğu kapısı üzerinde "Tarihü'l-zelzele sene 1126" kitabesi ile ortada sonradan kubbe yapılarak kapatılan açıklığın mihrap tarafındaki kemerinin yüzünde kufi bir kitabe daha vardır.

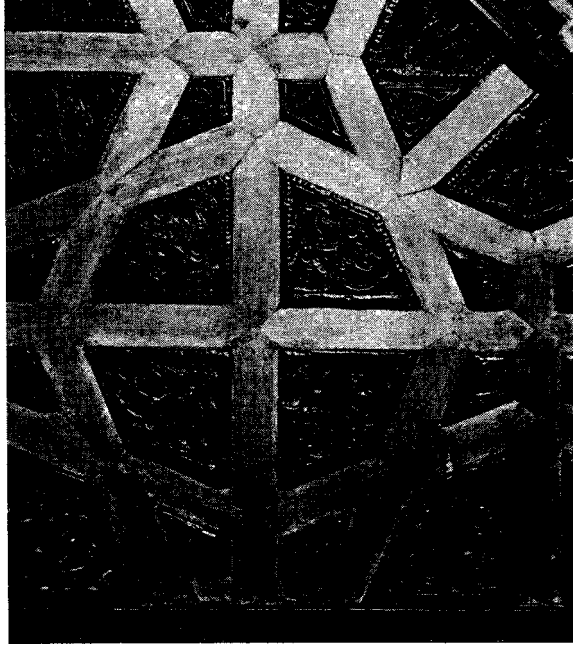
Res. 1

Res. 2

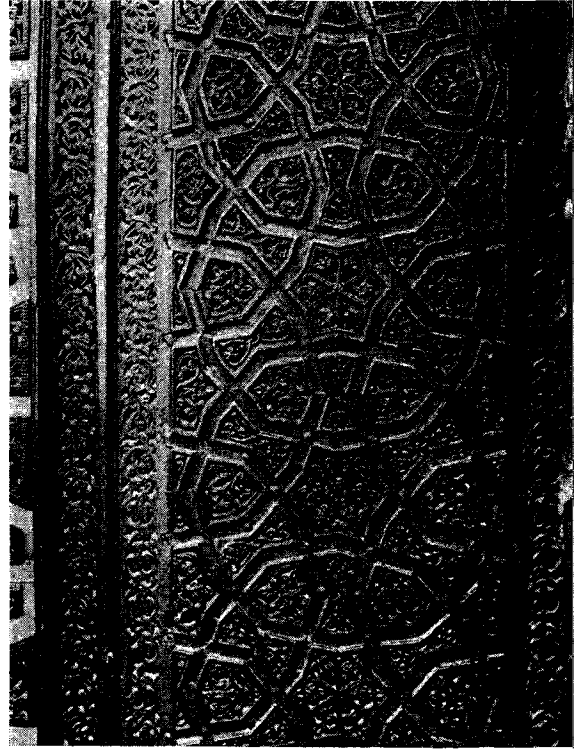
Res. 3

Res. 4

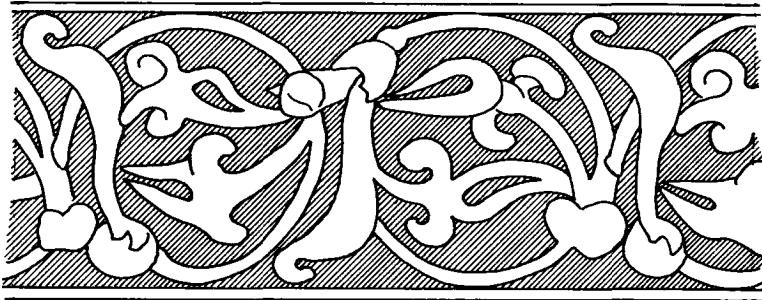
Res. 5

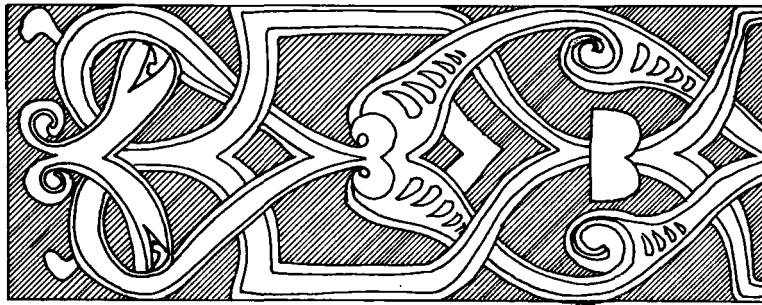
)Res. 6&

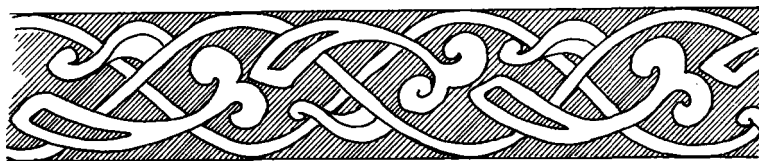
:Şekil 1

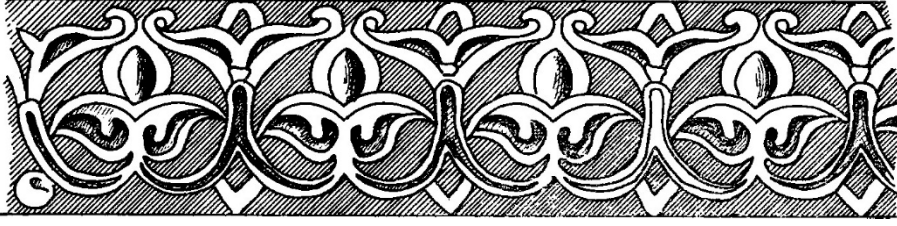
:Şekil 2 <

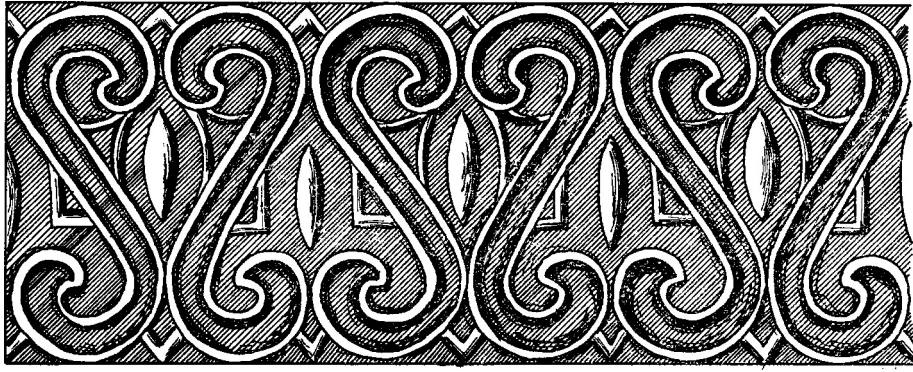
:Şekil 3 8

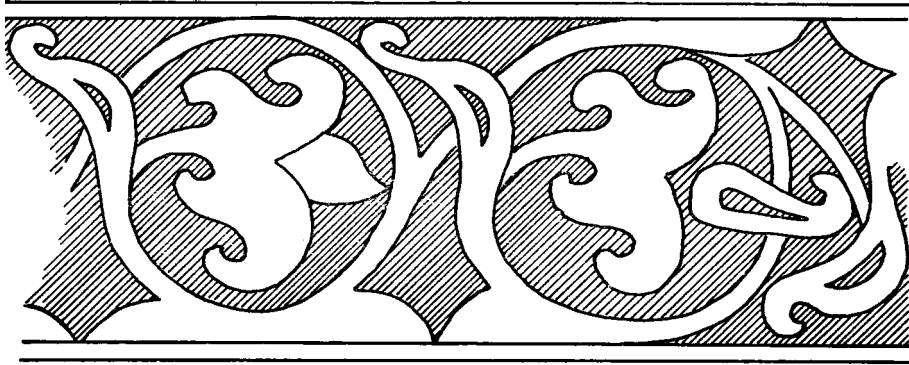
:Şekil 4 9

:Şekil 5 6

:Şekil 6

:Şekil 7